

RAXMANOVA MUQADDAS QAXRAMONOVNA

MILLIY TARBIYA ASOSLARI

**O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA'LIM, FAN VA
INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

CHIRCHIQ DAVLAT PEDAGOGIKA UNIVERSITETI

RAXMANOVA MUQADDAS QAXRAMONOVNA

MILLIY TARBIYA ASOSLARI

O'QUV-QO'LLANMA

60110100 – Pedagogika ta'lim yo'nalishi uchun

Toshkent
«BOOK TRADE 2022»
2025

UO'K 37.013;392
KBK 74.200.54.1
R-37

Raxmanova M.Q. Milliy tarbiya asoslari. O'quv-qo'llanma. –
T.: "BOOK TRADE 2022", 2025. 228 b.

Mazkur o'quv-qo'llanma milliy tarbiya tizimining nazariy va amaliy jihatlarini chuqur o'rganish, yosh avlodni vatanparvarlik, milliy o'zlikni anglash va ma'naviy-axloqiy qadriyatlar ruhida tarbiyalashga qaratilgan. Ushbu qo'llanma, avvalo, o'zbek xalqining boy madaniy va tarixiy merosiga asoslangan holda milliy tarbiya mazmunini o'quv jarayoniga tatbiq qilish imkoniyatlarini ko'rsatib beradi.

Mazkur o'quv-qo'llanma pedagoglar, tarbiyachilar, ilmiy tadqiqotchilar va talabalar uchun mo'ljallangan bo'lib, milliy tarbiya jarayonida qo'llanilishi mumkin bo'lgan metodik tavsiyalar, amaliy usullar va namunaviy dars ishlanmalari bilan boyitilgan. Ushbu qo'llanma nafaqat ta'lim muassasalarida, balki oilaviy tarbiya, mahalla va boshqa ijtimoiy tuzilmalar faoliyatida ham samarali qo'llanilishi mumkin.

Tuzuvchi:

Raxmanova Muqaddas Qaxramonovna - Chirchiq davlat pedagogika universiteti "Umumiy pedagogika" kafedrasining b.e., professori, pedagogika fanlari doktori (DSc).

Taqrizchilar:

A.R.Soxibov - Shaxrisabz davlat pedagogika instituti "Pedagogika" kafedrasining professori, p.f.n.

U.N.Xodjamqulov - Chirchiq davlat pedagogika universiteti "Umumiy pedagogika" kafedrasining professori.

Mazkur darslik O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligining 2024 yil 29 maydagi 194-sonli buyrug'i bilan nashrga tavsiya etilgan.

ISBN 978-9910-9616-6-3

1- mavzu: "Milliy tarbiya asoslari" fan sifatida

Mavzu rejasi:

1. "Milliy tarbiya asoslari" fanining maqsad va vazifalari.
2. "Milliy tarbiya" ijtimoiy tarixiy, qonuniy va ob'ektiv jarayon sifatida.
3. "Milliy tarbiya asoslari" fanining ilmiy tadqiqot metodlari va boshqa fanlar bilan aloqasi.

Har qanday jamiyatda barkamol avlodni tarbiyalash, voyaga yetkazish va uni ma'lum bir kasbga yo'naltirish og'ir va mashaqqatli mehnat evaziga amalga oshiriladi. Bu mashaqqatli mehnat ozluksiz ta'lim va tarbiyaviy faoliyatning mahsulidir. *"Ta'lim-tarbiya – ong mahsuli, lekin ayni vaqtda ong darajasi va uning rivojini ham belgilaydigan omildir. Binobarin ta'lim-tarbiya tizimini o'zgartirmasdan turib, ongni o'zgartirib bo'lmaydi. Ongni, tafakkurni o'zgartirmasdan turib esa biz ko'zlagan oliy maqsad – o'zod va ohod jamiyatni barpo etib bo'lmaydi"*. Yoshlarni o'qitish va tarbiyalash, zamonaviy bilimlarga ega bo'lgan yuksak matakali kadrlarni tayyorlashda ayniqsa o'qituvchining tarbiyachi sifatidagi o'рни beqiyosdir. "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch" asarida o'qituvchining kasbiy faoliyatiga shunday ta'rif beradi: *"Barchamizga ayonki, inson qalbiga yo'l, avvalo ta'lim-tarbiyadan boshlanadi. Shuning uchun qachonki bu haqda gap ketsa, qadrlarimiz qoldirgan bebaho merosni eslash bilan birga, ota-onalarimiz qatori biz uchun eng yaqin bo'lgan yana bir buyuk ruh – o'qituvchi va murabbiylarning olijanob mehnatini hurmat bilan tilga olamiz. Muxtasar qilib aytganda, maktab degan ulug' darajadagi inson va jamiyat taraqqiyotidagi hissasi va ta'sirini, nafaqat yoshlarimiz, balki butun xalqimiz kelajagini hal qiladigan o'qituvchi va murabbiylar mehnatini hech narsa bilan o'lchab, qiyoslab bo'lmaydi"*.

Mamlakatimizning kelajagi, mustaqil O'zbekistonning

istiqboli, ta'lim sohasida olib borilayotgan islohotlarning muvaffaqiyati ko'p jihatdan tarbiyachi o'qituvchiga, uning saviyasiga, tayyorgarligiga, fidoyiligiga, yosh avlodga ta'lim berish va barkamol inson darajasida tarbiyalab, voyaga yetkazishga nisbatan shijoatiga bog'liq. Har qanday ta'lim muassasasida tarbiyaviy jarayon bevosita o'qituvchi tomonidan tashkil qilinadi va olib boriladi. Yangicha ijtimoiy sharoitda ta'lim-tarbiyadan ko'zda tutilayotgan maqsadlarga erishish, o'quvchilarning dars va darsdan tashqari xilma-xil tarbiyaviy faoliyatlarini uyushtirish, ularni bilimli, odobli, e'tiqodli, vatanparvar, mehnatsevar, barkamol inson qilib o'stirish va kasbga yo'naltirish o'qituvchi zimmasiga yuklatilgan.

Ko'pchilik yosh o'qituvchilarda, ta'lim berish mahoratiga qaraganda tarbiyachilik mahoratini egallash jarayoni qiyin kechadi. Albatta buning ob'ektiv sabablari bor: tarbiya tushunchasi, insonning aqliy imkoniyatlarini rivojlantirish, axloqan pok, estetik didli, mehnatsevar qilib tarbiyalash omili bo'lib, ta'lim berish ko'nikmalarini egallashga qaraganda keng ma'nodagi tushuncha bo'lganligi uchun doimo ziddiyatlarga va tasodifiy hodisalarga boy.

Tarbiya – o'qituvchi va o'quvchi (tarbiyachi va tarbiyalanuvchi)lar o'rtasida tashkil etiluvchi pedagogik faoliyat bo'lib, tarbiyalanuvchini ma'lum bir maqsadga muvofiq takomillashtirish uchun shaxsga muntazam va tizimli ta'sir etish, jamiyatning ijtimoiy-tarixiy tajribalariga yondashib shaxsni har tomonlama shakllantirish, uning xulq-atvori va dunyoqarashini, ijtimoiy ongini tarkib toptirishda xalqning boy mafkuralariga yo'naltirilgan qizg'in faoliyat jarayonidir. Tarbiya asosida tarbiyalanuvchining ongi shakllanadi, ma'naviy boyligi va his-tuyg'ulari rivojlanadi, o'zida ijtimoiy hayotda o'z o'rnini topish uchun zarur bo'lgan, kishilar bilan o'zaro munosabatni to'g'ri tashkil etishga xizmat qiladigan axloqiy odatlar hosil bo'ladi.

Tarbiya jarayonida jamiyatning shaxsga nisbatan axloqiy talablariga muvofiq keluvchi xulqiy malaka va odatlarini hosil qilish lozim. Bunga erishish uchun o'quvchining ongi, hissiyoti va

irodasiga o'qituvchi tomonidan pedagogik mahorat qonuniyatlari asosida ta'sir etib boriladi. Agar bularning birortasi e'tibordan chetda qolsa, maqsadga erishish qiyinlashadi. Tarbiyaning mohiyati va mazmuni mamlakatning ijtimoiy-siyosiy maqsadlarini ifodalaydi, jamiyatning fuqarolar oldiga qo'yadigan talablaridan kelib chiqib asoslanadi. Zero, har bir xalqning taraqqiy etishi, davlatlarning qudratli bo'lishi avlodlar tarbiyasiga ko'p jihatdan bog'liqligi qadimdan o'z isbotini topgan.

Har qanday ijtimoiy jamiyatda yosh avlod tarbiyasi muayyan maqsad asosida tashkil etiladi. Tarbiyaning maqsadi ijtimoiy jamiyat taraqqiyoti, uning rivojlanish yo'nalishi, ijtimoiy munosabatlar mazmunidan kelib chiqib belgilanadi. Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida tashkil etilayotgan tarbiyaning asosiy maqsadi barkamol avlodni tarbiyalab voyaga yetkazishdan iborat. Zero, *"Soq'lon avlodni tarbiyalash – buyuk davlat poydevorini, farovon hayot asoslarini qurish deganidir"*. Barkamol avlod tarbiyasi o'lim va demokratik jamiyat taraqqiyoti uchun naqadar dolzarblik kasb etishini shunday ifodalanadi: *"Biz komil inson tarbiyasini davlat siyosatining ustuvor sohasi deb e'lon qilganmiz. Komil inson deganda biz, avvalo, ongi yuksak, mustaqil fikrlay oladigan, xulq-atvori bilan o'zgalarga ibrat bo'ladigan bilimli, ma'rifatli kishilarni tushunamiz"*.

Tarbiya xususida taniqli o'zbek adibi Abdulla Avloniyning *"Al-hosil, tarbiya bizlar uchun yo hayot, yo mamot, yo najot – yo falokat, yo saodat – yo razolat masalasidir"*¹ – deb aytgan fikrlari barcha millat vakillarining tarbiyasiga mos keluvchi bo'lgan. Ushbu fikrlardan anglaniladiki, shaxs tarbiyasi xususiy (shaxsiy), balki ijtimoiy, milliy va davlat ishidir. O'zining kasbiy mahoratini endigina boshlagan yosh o'qituvchilarda tarbiyachilik mahoratining ko'nikma va malakalarini egallash qiyin shakllanadi. Boshqarib, yosh o'qituvchilarda kasbiy sifatlar tizimini egallash maqsadida bilim bog'liq sub'ektiv sabablar mavjud bo'ladi. Bu nimani nazarda tutadi? Boshlovchi o'qituvchining ziddiyatli vaziyatlarda

¹ Abdulla Avloniy. *Tarbiy guliston yoxud axloq*. – Toshkent, O'qituvchi, 1992.

o'quvchilar orasida o'zini tuta bilishi, xilma-xil tarbiyaviy usullardan foydalanib, ko'zlangan maqsadiga erishishi tarbiyachilik mahorati bilan bog'liq. Pedagogik faoliyatni endigina boshlagan tarbiyachi-o'qituvchi jazolash usullarini ko'proq egallashga harakat qiladi. Ular oldida, go'yo tarbiyaviy maqsadlarga erishishning omili sifatida «*qanday jazolamoq kerak?*» muammosi barcha tarbiyaviy masalalarni hal qiluvchi vosita sifatida namoyon bo'ladi.

Tarbiyada maqsadning aniqligi. O'zbekiston Respublikasi ijtimoiy-siyosiy mustaqilligining dastlabki yillaridayoq mamlakatimizda amalga oshirilishi ko'zda tutilayotgan tarbiyaviy maqsad aniq belgilab olingan va o'qituvchi zimmasiga ulkan mas'uliyat yuklangan. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni g'oyalariga ko'ra o'qituvchiga jamiyatimiz tomonidan qo'yilayotgan maqsad – erkin, ijodkor, mustaqil fikr egasi bo'lgan komil inson va malakali mutaxassisni tarbiyalab voyaga yetkazishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish yo'lidagi asosiy vazifa – bu shaxsda umumiy madaniyat unsurlarini, ya'ni, aqliy, axloqiy, jismoniy, estetik, iqtisodiy, ekologik, huquqiy, siyosiy hamda mehnat madaniyatini tarbiyalashdan iborat.

Yoshlarga ta'lim-tarbiya berish har doim ham eng dolzarb muammo sanalib kelingan. Jamiyatning taraqqiyoti insonlarning ongiga, aql-zakovati, axloq-odobiga ko'p jihatdan bog'liq bo'ladi. Yaxshi tarbiya ko'rgan kishi eng avvalo el-yurtning, xalqning manfaatini o'ylaydi. Chunki har bir shaxsning baxt-saodati alohida, o'z holicha amalga oshmaydi. Atrofdagilar baxtli va farovon turmush kechirganlaridahuzur-halovat hammaga tatiydi. Bu qoida qadim zamonlardan mavjud bo'lib, unga turli davrlarda turlicha amal qilib kelingan.

Hali insoniyat yozish-o'qishni bilmagan paytlarda yoshlarga ta'lim-tarbiya berish haqidagi qarashlar xalq og'zaki ijodi namunalarida aks etgan. Uzoq davrlar tajribada sinalib, sayqallanib borgan. Kuchli tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish darajasiga etgan. Yozish o'qish paydo bo'lgandan keyin ham xalq og'zaki ijodi o'z mavqeini yo'qotmagan, aksincha, yozma adabiyotlar mazmuniga singgan

holda ta'sirchanligi yanada ortib borgan. Insoniyat tarixidagi butun tajribalarga suyangan holda yaratilgan urf-odatlar kabi odob-axloq qoidalari ham tarkib topgan. Odob va axloq qoidalarining hammasi bir kishi tomonidan bitilmaydi. Zotan, ular inson hayotiy tajribasining umumlashgan boy mahsulidir. Ma'naviy etuklik insonning ehtiyojiga aylanib qolishi zarur. Odob qoidalari hamma uchun bajarilishi zarur bo'lgan hayotiy talabdir. Axloq kishining ichki olami, e'tiqodi, fazilatlarini sifatida mavjud bo'lsa, odob kishining ko'zga tashlanadigan mulozmati, xulq-atvori, muomila munosabati tarzida namoyon bo'ladi. Odob va axloq qoidalariga to'la amal qilish insonlarning o'zaro hurmat-ehtirom bilan tinch-totuv yashashlarini ta'minlaydi. Odob va axloq qoidalariga kam e'tibor beriladigan har qanday oilada, jamiyatda dilozorliklar, bo'ndishliklar va shu kabi insoniy fazilatlarga dog' tushadi.

Qaysi mamlakatda, qanday jamiyatda odob va axloq qoidalariga yaxshi e'tibor berilsa, shu joyda hayot farovon, kishilarning ruhi to'la, imon-e'tiqodi mustahkam bo'ladi. O'tmishda oilada farzand tarbiyasiga, ularning odobi, axloqiga alohida e'tibor berilgan. Agar oilada o'g'il tug'ilsa uni jasur, jisman baquvvat, ilmu odoblik bo'lib o'tirmog'iga, biron-bir kasb egasi bo'lishiga sharoit yaratilgan. Odob va axloqning mukammal bo'lishi haqida qayg'urilgan va ularga muntazam amal qilish nazorat ostiga olingan. Qiz bolalarga ham ilm va hunar o'rgatilgan. Ayniqsa, ularning odob va axloqiga birinchi darajali vazifa sifatida qaralgan. Tarbiyaning maqsadi ijtimoiy jamiyat taraqqiyoti, rivojlanishi, yo'nalishi, ijtimoiy munosabatlar mazmunidan kelib chiqib belgilanadi. Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida tashkil etilayotgan tarbiyaning maqsadi barkamol shaxsni tarbiyalab voyaga etkazishdan iboratdir. Chunki, kadrlar tayyorlash milliy modelimizning barcha muddaosi barkamol shaxs va intellektual salohiyati i muntazam tayyorlashdan iborat bo'lib, O'zbekistonning xalqaro aloqalaridagi zamonaviy taraqqiyotini ta'minlay oladigan. mustaqil fikr yuritadigan, talak k urli, malakali, bilimli mutaxassis, ayro paydo insonning ichki sifatleri barq urib kamolotga etgan